

یادداشت

تذکره‌ری و آینده اقتصاد ایران

محمود صدری

۱- در قوانین اساسی کشورها، غالباً جزئیات مطرح نمی‌شود و فقط اصول بنیادی و کلی و تفسیرپذیر وارد می‌شود، حقوق‌دانان با عنایت به مسائل جدید یا اصطلاحاً مستحدثه، قانون اساسی را تفسیر می‌کنند و قانون‌گذاران و قضات براساس این تفسیر به انشا و اجرای قانون می‌پردازند. اما در قانون اساسی جمهوری اسلامی، گاهی موضوعات چنان جزئی و شفاف‌اند که بیشتر به آیین دادرسی و دیگر قوانین عادی شباهت دارند.

این قوانین کمتر به تفسیر نیاز دارند. حتی موارد رجوع به شورای نگهبان که مفسر رسمی قانون اساسی است، در این ۳۹ ساله که از تصویب اولیه قانون اساسی می‌گذرد، زیاد نبوده است. اما شگفتا که با وجود این قانون اساسی روشن، دامنه تفسیرهای غیررسمی از قانون، بسیار فراخ است.

۲- در این قانون اساسی، تبیین و ابلاغ مسائل کلی و ناظر بر هدایت جریان‌های کلان سیاست و اقتصاد و فرهنگ، بر عهده رهبری نظام است و احصا و تقنین و اجرای مسائل خرد و کلان کشور و نظارت بر حسن اجرای آنها، بر عهده قوای سه‌گانه و ملحقات آنها گذاشته شده است. زنجیره ابلاغ سیاست‌های کلی از سوی رهبری، قانون‌گذاری و تصویب و تأیید در مجلس و شورای نگهبان، بر نامه‌ریزی و اجرا در دولت و پاسداری از حقوق عمومی و اجرای قانون در قوه قضائیه، ترجمان گردش کار از صدر تا ذیل قوای حاکمه ایران است.

۳- این زنجیره تصمیم‌سازی، به لحاظ حقوقی روشن است و هرگاه در گردش کار آن وقفه‌ای ایجاد شود، نشانه کژتابی در سیاست است. تذکر اخیر مقام معظم رهبری به دولت در زمینه مسائل ارزی اخیر، بیان یکی از این کژتابی هابود. در زنجیره کاری فوق‌الذکر، مسائل ارزی، با همه اهمیتشان مسائلی جزئی و مربوط به یکی از زیر مجموعه‌های قوه مجریه هستند که ورود رهبری به آن را باید تذکری دانست که می‌شدد از آن اجتناب کرد و رهبری نظام را به بیان موضوعی چنین جزئی وادار نکند. تذکری که رهبری به دولت دادند، بازگویی انتقاد چندساله اقتصاددانان کشور به دولت بود که در ماه‌های اخیر بر شدت آن افزوده شده بود. از سال گذشته، در مطبوعات ایران خاصه روزنامه «دنیای اقتصاد» مکرراً هشدار داده شد که سیل نقدنگی و قیمت‌گذاری غیر واقعی (نرخ بهر)، تورم را به آینده پرتاب کرده است و دولت باید منتظر فرو ریختن سدهای کنترل دستوری باشد. آغاز افزایش نرخ برابری ارزهای خارجی در زمستان گذشته، پیامی روشن فرستاد که در فروردین امسال، نامناسب‌ترین پاسخ را که دلار ۴۲۰۰ تومانی بود دریافت کرد. در آن مقطع باز هم اقتصاددانان درباره شکاف قیمت‌های دستوری و واقعی هشدار دادند و گفتند که تفاضل این دو قیمت، محمل رانت است. اما پاسخ دولت به آن، محدود کردن متقاضیان ارز و مجرمانه خواندن رفتار ایشان بود؛ حال آنکه اگر معامله ارز با قیمت‌هایی بالاتر از نرخ رسمی جرم باشد، قاعدتاً عرضه کننده چنین ارزی مجرم است نه خریدار آن.

۴- مسائل ارز و طلا و دیگر شقوق بازارهای پولی و مالی مسائلی تکنیکی هستند و صلاحیت اقتصاددانان و کنشگران بازار برای تشخیص چندوچون آن، حتماً از دیوان سالاران بیشتر است و اگر دولت می‌خواهد بار دیگر زنجیره قانونی امور کشور مختل نشود و رهبری را ناگزیر از تذکر دادن نکند، لطفاً از این پس به تحلیل‌ها و نقدها و پیشنهادهای اقتصاددانان و کنشگران بازار دقیق تر نگاه کند. بر خلاف باور سیاستمداران، آنچه در درس‌نامه‌های اقتصادی نوشته شده و اقتصاددانان با رجوع به آنها سخن می‌گویند، تقنین نیست، بلکه حاصل هزاران سال تجربه و آزمون و خطای بشر است که در قالب علمی قرار گرفته است. این علم انباشته، همان گونه که بسیاری از کشورهای جهان را در دهه‌های اخیر از خاک به افلاک کشانده، برای حل مشکلات اقتصاد ایران هم راهی خواهد گشود.

نگاهی به نامه ۳۸ اقتصاددان به رئیس‌جمهور

اقتصاددانان نهادگرا چه چیزهایی را از قلم انداختند؟

امین قلعهای، روزنامه‌نگار

به دنبال اوج‌گیری مشکلات

اقتصادی در کشور این روزها راه‌حل‌های مختلفی از سوی افراد، جریان سیاسی، کارشناسان و اساتید دانشگاه‌ها برای حل عبور از چالش‌ها مطرح می‌شود. واقعیت این است که اقتصاد ایران در ماه‌های اخیر با بحران‌های بزرگ مواجه شده است. بحرانی‌هایی که البته هیچ‌کدام بدون راه‌حل نبوده‌می‌توان با تصمیم‌گیری درست از آنها به سلامت عبور کرد. رهبر معظم انقلاب دیروز در دیدار با تعدادی از شهروندان، با اشاره به نامه‌سی‌هشت اقتصاددان برجسته کشور و تأکید بر دلسوزی آنها، تصریح کردند که بیست‌راه‌حل مطرح شده در این نامه «راه‌حل‌های درستی» برای رفع مشکلات اقتصادی کشور هستند. در این گزارش ابتدا به بیان راهکارهای بیان شده توسط این اقتصاددان‌هایی پردازیم و سپس چالش‌های پیش روی اجرای این پیشنهادات را بیان می‌کنیم.

نامه ۳۸ اقتصاددان به رئیس‌جمهور دیروز در حالی توسط رهبر انقلاب مورد تأیید قرار گرفت که اکثر امضاکنندگان در زمره اقتصاددانان نهادگرادر فضای دانشگاهی کشور شناخته می‌شوند. اگر به ریشه‌های اندیشه نهادگرایی رجوع کنیم، به‌آدام اسمیت و دیگر بنیانگذاران علم اقتصاد می‌رسیم. این اقتصاددانان توجه ویژه‌ای به نهادها داشتند. نهادها در واقع قواعد و قوانینی هستند که رفتارهای اقتصادی مردم را معین می‌کنند. یعنی رفتارهای اقتصادی جامعه در چارچوب نهادها معین می‌شود. بنابراین این توسعه‌اقتصادی منوط به این خواهد بود که نهادهای موجود در کشور برای توسعه اقتصادی مناسب هستند، یا خیر؟ بیست نهاد ارائه شده توسط این اقتصاددان‌ها به رئیس‌جمهور به شرح زیر است:

۱- محدودسازی و کاهش تزریق رانت (به خصوص رانت منابع

و انرژی) به بنگاه‌های خصولتی و توزیع عادلانه، متناسب و متوازن آن در طول زنجیره‌های ارزش با توجه به ایجاد اشتغال و ارزش افزوده؛

۲- نظام تصمیم‌گیری کنونی به هیچ‌وجه قادر به حل و فصل مشکلات کنونی نیست و باید یک نهادفراقوه‌ای به شیوه کاملاً متفاوت تصمیم‌گیری ایجاد شود بطوری که از تشتت فکری و سیاستی کنونی پیشگیری شود؛

۳- مبارزه فراگیر با فساد از طریق محدودسازی یا حذف انواع رانت-ها به ویژه رانت‌های انرژی. لازمه مبارزه فراگیر با فساد، شفاف‌سازی همه‌فرایند‌های کسب درآمد‌های ارزی و ریالی بخش عمومی و موارد مصرف آنهاست؛

۴- بر نامه ریزی عاجل برای تقویت توان حکمرانی (کنترل و نظارت وقاعده گذاری) دولت و جهت‌گیری به سمت بکارگیری مدیرانی در دولت که درک درستی از بایسته‌های توسعه‌گرایی حکمرانی داشته باشند؛

۵- تفکیک کامل مدیریت دولتی از مدیریت بنگاه‌های خصولتی، جرم‌انگاری انتقال مدیران دولتی به بنگاه‌های خصولتی قبل و بعد از بازنستگی؛

۶- کنترل جدی نوع روابط میان مدیران دولتی و نمایندگان مجلس شورای اسلامی و کنترل نوع خدمت دهی دستگاه‌های دولتی و بنگاه‌های خصولتی به نمایندگان؛

۷- چابک‌سازی و سالم‌سازی نظام مالیاتی کشور و گسترش دامنه مالیات‌ستانی به کلیه بخش‌های خدماتی و به خصوص مالیات بر مستغلات، درآمد‌های حاصل از سود سپرده‌های بانکی و فعالیت‌های نامولد مانند واسطه‌گری و دلالتی. کاهش مالیات صنایع کوچک و متوسط به عنوان رکن اصلی فرصت‌های شغلی مولد (به ویژه در بخش‌های کاربر و نوآور) و لغو معافیت‌های مالیاتی صادرات مواد خام و اولیه؛

۸- با هدف شفاف‌سازی مهمترین

کانون توزیع رانت و امکان‌پذیر کردن نظارت‌های همگانی و تخصصی و پاسخگو کردن دولت در باب تک‌تک موارد تخصیص‌های ارزی، تصمیمات تخصیص منابع ارزی به مجلس شورای اسلامی واگذار شود؛

۹- به منظور کوتاه کردن دست نهاد‌های غیر پاسخگو، بانک‌های به اصطلاح خصوصی بزرگ در صورتی که از نظر حسابداری، ورشکسته محسوب نمی‌شوند در یکدیگر ادغام به یک یادو بانک تبدیل شوند و در مورد بانک‌های خصوصی کوچک با از نظر حسابداری ورشکسته، انحلال، ادغام یا حتی انتقال مالکیت آنها در دستور کار قرار گیرد؛

آنچه در راه‌حل‌های اقتصاددانان نهادگرا مورد غفلت قرار گرفته تنوع نوع مالکیت در اقتصاد ایران است. آنها اگر چه در این نامه بر لزوم نظارت دقیق بر فعالیت‌های شبه‌دولتی یا خصولتی تأکید کرده‌اند؛ به دلیل واهمه از عواقب خصوصی‌سازی هرگز به این وادی ورود نکرده‌اند

۱۰- منحصراً کردن نگهداری حساب‌های بخش عمومی در بانک‌های دولتی و جلوگیری از پرداخت بهره به این سپرده‌ها؛

۱۱- مدیریت عرضه و تقاضای ارز با محدود کردن تخصیص ارز به کالاهای اساسی غذا، دارو و نیازهای اساسی بخش تولید ساخت در داخل کشور و جلوگیری از فعالیت‌های سوداگرانه بر روی آن؛

۱۲- برقراری پیمان‌نامه ارزی برای بنگاه‌های صادراتی که از منابع و یارانه‌های عمومی بهره گرفته‌اند

و بازگرداندن ارز صادراتی به بانک مرکزی؛

۱۳- تأقیل از تحقیق اصلاحات پیش‌بینهای، ایجاد بازار ثانویه ارز نیازمند بررسی کارشناسی و دقیق نتایج و پیام‌های آن است و در شرایط کنونی باید از تعجیل در راه‌اندازی آن جدا اجتناب شود؛

۱۴- در کوتاه مدت، دولت باید به منظور بازگرداندن اعتماد و آرامش عمومی، تمام ظرفیت‌های خود را برای مهار تلاش‌هایی که افزایش شش‌د قیمت‌ها را دنبال کرده‌اند، با هدف ایجاد ثبات در اقتصاد کشور بکار گیرد و از هرگونه افزایش قیمت‌ها، از جمله قیمت ارز در نرخ‌اعلانی خود، جلوگیری کند؛

۱۵- خروج تمامی بنگاه‌ها و نهاد‌های نظامی از فعالیت‌های اقتصادی؛

۱۶- تأمین هزینه‌های امنیت کشور از طریق اخذ مالیات و انحصار آن در مسیر بودجه عمومی مصوب مجلس؛

۱۷- با توجه به اینکه یکی از ارکان شکل‌دهنده بحران موجود تن دادن به منافع واردکنندگانی است که رابطه ای با تولید ندارند و فرصت‌های شغلی داخل را از بین می‌برند، بازنگری در سیاست‌های وارداتی از الزامات توجه به تولید داخلی است؛

۱۸- تجدید نظر اساسی در بسترهای فضای کسب و کار در جهت کاهش هزینه‌های بخش‌های مولد و افزایش هزینه‌های بخش‌های نامولد؛

۱۹- طراحی بر نامه ویژه مسکن اقشار کم‌درآمد و خارج ساختن زمین و مسکن از مناسبات سوداگرانه؛

۲۰- گرچه بی‌ثباتی‌های اخیر بازار اصولاً ریشه در مشکلات ساختاری یاد شده در بالا دارد، اما شکل‌گیری سریع بحران در هفته‌های اخیر ریشه‌در بی‌اعتمادی عمومی به نظام تصمیم‌گیرنده و ناهماهنگی سیاست‌مداران ارزش‌ده و عدم انسجام و بی‌ثباتی در موضع‌گیری‌های داخلی

در برابر تنش‌های خارجی دارد.

چالش‌های اجرای نظرات اقتصاددانان

بررسی پیشنهادات اقتصاددان‌های نهادگرا به رئیس‌جمهور به خوبی نشان می‌دهد که چمלקی موارد مطرح شده، از جمله مشکلاتی است که همواره از سوی کارشناسان اقتصادی مورد تأکید بوده است. با این حال اما هنوز نکاتی هست که در این نامه به آنها پرداخته نشده است:

۱- آنچه از خلال راه‌حل‌های اقتصاددان‌های نهادگرا به رئیس‌جمهور مشخص است، آنها-همچنان معتقد به نقش آفرینی دولت در فرآیند اداره بازارهایی نظیر، بازار ارز هستند. آنها از یک سو به درستی خواهان حذف انواع رانت در اقتصاد ایران شده‌اند و از سوی دیگر از اختصاص ارز دولتی برای واردات کالاهای اساسی نظیر غذا و دارو سخن گفته‌اند. آنچنان که گویی اختصاص ارز دولتی به این قبیل موارد رانت محسوب نمی‌شود و یادولت خود واردکننده این نوع کالاهاست. این همه در حالی است که در قالب موارد، فساد دقایقار آنجایی بروز یافته که دولت به بهانه‌ای نظیر تأمین کالای اساسی ارز دولتی را در اختیار واردکنندگان گذاشته است. راه‌حلی که هم‌کنون نیز شاهد اجرای آن هستیم

۲- نکته مهم دیگر در نامه اقتصاددان‌ها چابک‌سازی نظام مالیاتی در کشور بود. اخذ مالیات از فعالیت‌های اقتصادی سوداگرانه نظیر خرید و فروش مستغلات، سود سپرده‌ها و هر نوع فعالیت دلالتی از جمله راهکارهایی است که همراه از سوی کارشناسان اقتصادی مورد تأکید قرار گرفته است. در

این بین تأکید بر ضرورت کاهش مالیات از فعالیت‌های بنگاه‌های کوچک و متوسط، محل اختلاف میان کارشناسان اقتصادی است. چرا که بر اساس شواهد و تجربیات موجود در اقتصاد ایران تمهیداتی نظیر کاهش مالیات بر فعالیت‌های بنگاه‌های اقتصادی خرد و یا ایجاد معافیت‌های بیمه‌ای برای آنها به خردتر شدن اقتصاد ایران می‌انجامد. این در حالی است که تجربه توسعه در جوامع مختلف به خوبی نشان می‌دهد که بنگاه‌های اقتصادی بزرگ و یکپارچه از ویژگی‌هایی مثبتی نظیر انعطاف پذیری در بازارهای رقابتی، اداره بهتر منابع انسانی و مالی و... بر خودار هستند و نقش به سزایی در رشد اقتصادی این جوامع ایفا کرده‌اند.

۳- متأسفانه آنچه در راه‌حل‌های اقتصاددان‌های نهادگرا مورد غفلت قرار گرفته تنوع نوع مالکیت در اقتصاد ایران است. آنها اگر چه در این نامه بر لزوم نظارت دقیق بر فعالیت‌های

نکته بسیار مهم در راه‌حل‌های اقتصاددانان مسئله ادغام بانک‌های زیان‌ده است. این موضوع به تصریح اکثر آگاه‌شناسان از مشکلات بزرگ اقتصاد ایران محسوب می‌شود. با این همه اقتصاددانان امضاکننده این نامه هیچ اشاره روشنی در مورد راهکار جبران زیان بانک‌های ورشکسته ارائه نکرده‌اند

بنگاه‌های شبه‌دولتی یا خصولتی تأکید کرده‌اند اما به دلیل واهمه از عواقب خصوصی‌هرگز به این وادی ورود نکرده‌اند.

۴- نکته بسیار مهم در راه‌حل‌های اقتصاددانان مسئله ادغام بانک‌های زیان‌ده است. این موضوع به تصریح اکثر آگاه‌شناسان از مشکلات بزرگ اقتصاد ایران محسوب می‌شود. با این همه اقتصاددان‌های امضاکننده این نامه هیچ اشاره روشنی در مورد راهکار جبران زیان بانک‌های ورشکسته ارائه نکرده‌اند. این در حالی است که در یک سال اخیر رفتار دولت در مورد نحوه بازپرداخت اصل و حتی سود سپرده‌گذاران موسسات غیرمجاز از سوی کارشناسان اقتصادی مورد انتقاد شدید قرار گرفته بود. بسیاری از کارشناسان معتقدند که نوع رفتار موسسات مجاز و بانک‌ها در اقتصاد ایران تفاوت چندانی با موسسات غیرمجاز نداشته و انجام هر نوع اصلاحات در نظام بانکی باید با لحاظ کردن تجربه موسسات غیرمجاز انجام شود.

۵- اما نکته بسیار مهم در نامه اقتصاددان‌ها به رئیس‌جمهور تأکید بر توقف فعالیت‌های نهاد‌های نظامی در اقتصاد بود. این همان مشکلی است که بارها توسط اقتصاددانان و کارشناسان مورد تأکید قرار گرفته است. رئیس‌جمهور و تیم اقتصادی دولت نیز از نیمه دوم سال گذشته تلاش کرده‌اند رفع این مشکل را در قالب واگذاری بنگاه‌های اقتصادی توسط خصولتی‌ها مطرح نمایند. در این بین اینگونه به نظر می‌رسد که فعالیت اقتصادی نهاد‌های نظامی رانمی‌توان صرفاً از این بستر تحلیل و برای آن راه‌حل قطعی یافت. واقعیت این است که فعالیت اقتصادی نهاد‌های نظامی از سال‌های ساندگی و وابهانه استفاده از پتانسیل آنها برای کمک به دولت آغاز و در دهه هشتاد با توجهات امنیتی جهش پیدا کرد. جهشی فوق‌العاده که منجر به حضور بنگاه‌های نظامی در بازارهای مختلف اقتصاد ایران، از بازار ارتباط تا بازار مسکن شد.

پاسخ‌دهد، درآمدی هم از این محل برای بانک‌ها باقی نمی‌ماند. در بخش دیگری دبیر کلانن بانک‌های خصوصی به درآمد ناشی از شرکت‌داری بانک‌ها اشاره کرد و گفت: سود بنگاه‌داری بانک‌ها با این که بسیار این روزها پرسر و صدشاده است، اما واقعاً وجود خارجی خاصی ندارد؛ چرا که شرکت‌های بانک‌ها توسط سهامداران آنها اداره نمی‌شود که درآمد چندانی برای آنها باقی بگذارد. از سوی دیگر دستور فروش بنگاه‌ها به بانک‌ها وجود دارد، در حالی که در بازار ساختمان و مسکن روال به گونه‌ای است که امکان واگذاری کامل آنها وجود ندارد چرا که در اوضاع فعلی اقتصادی خریداری برای این املاک نیست آنها هم با وجود اینکه شبکه بانکی بارها برای واگذاری املاک مازاد خود آگهی منتشر کرده است.

جمشیدی عنوان کرد که با توجه به اینکه شبکه بانکی درآمدی در این حند دارد که بخواهد ۹۰۰۰ میلیارد تومان مالیات پرداخت کند، بانک‌ها در مذاکرات و جلساتی که با یکدیگر داشته‌اند قرار شد تا طی نامه‌ای به معاون اول رئیس‌جمهوری مکاتباتی داشته و از ایشان بخواهند تا موضوع را بررسی و حل و فصل کنند.

این بخش به سال ۱۳۸۹ برمی‌گردد. بنابراین چرا انتظار داریم که بانک‌ها در این بخش باید درآمد داشته باشند، در حالی که حتی هزینه‌های آن‌ها نیز جبران نمی‌شود. این در حالی است که اکنون در دنیا کارمزد نقش مهمی در درآمد بانک‌ها داشته، ولی در ایران توجهی به آن نمی‌شود. دبیر کلانن بانک‌های خصوصی یادآور شد: ما سال‌های گذشته از بانک مرکزی خواسته بودیم. تا در نرخ کارمزدها بازیگری کند، حتی طی نامه‌ای که به تأیید شورای هماهنگی بانک‌ها و شخص آقای همتی که در آن زمان رئیس شورای هماهنگی بانک‌ها بود، رسید، درخواست خود را مطرح کرده بودیم، ولی تاکنون اجرائی نشده است. امیدواریم آقای همتی که خود اکنون رئیس کل بانک مرکزی است به درخواست گذشته خود پاسخ مثبت دهد.

سود هم پاسخگو نیست

وی در ادامه به درآمد بانک‌ها از محل مابه‌التفاوت سود سپرده و تسهیلات اشاره داشت و افزود: متأسفانه اکنون با وجود اختلاف سه‌درصدی که بین سود سپرده و تسهیلات وجود دارد، این درآمد سود پاسخگوی هزینه بانک‌ها نیست و در بسیاری موارد منفی است. بنابراین این وقتی سود تسهیلات نمی‌تواند حتی به سود سپرده

همتی به خواسته خود پاسخ مثبت دهد

جمشیدی با اشاره به اینکه سال‌هاست در بخش کارمزد تغییریری در بانک‌ها ایجاد نشده است، افزود: با اینکه شبکه بانکی در چند سال گذشته به سمت توسعه خدمات الکترونیکی نوین حرکت کرده و پیشرفت خوبی داشته است، اما نرخ کارمزد ها در